

Neke primjedbe na nacrt Ustava

U nacrtu Ustava SFRJ u posebnoj poglavlju: Dobra od općeg interesa i zaštita čovjekove sredine, i baš u članu 73. načelno je reguliran odnos prema dobrima od općeg interesa, kao što su: zemljišta, šume, vode, vodotoci, rudna blaga, te druga prirodna bogatstva, dobra u općoj upotrebi, nekretnine i druge stvari od posebnog kulturnog i historijskog značenja. Posebno se naglašava da sva ta dobra od općeg interesa uživaju posebnu zakonsku zaštitu i mogu se koristiti pod zakonom određenim uslovima i na način određen zakonom.

I

Međutim, iz navedenih dobara od općeg interesa, autori su u ustavnom nacrtu sasvim izostavili Jadransko more, odnosno, Jadransko more uopće nisu obradili kao posebno poglavlje. No, treba znati da more nije samo dobro od općeg interesa, nego je od ogromnog značenja za svaku zemlju koja ga posjeduje. Prije svega, svaka zemlja koja ima more, po moru je pomorska zemlja, pa je tako po Jadranskom moru i SFR Jugoslavija — pomor ka zemlja. Osim toga, Jadransko more, kao i svako more, ima golemi uticaj na društveno-ekonomski, politički i kulturni razvitak cijele nacije, a ne samo na primorski obalni pojas.

Prema tome, tematika je o moru dosta opsežna, što konkretno znači, da u nacrtu novog Ustava SFRJ, treba načelno postaviti mnoga pitanja. No, koja sve pitanja treba obraditi? Prijedlog na to ne može dati samo jedan stručnjak. Naprotiv, Savezna komisija za ustavna pitanja treba da imenuje posebnu grupu raznih priznatih specijalnih eksperata sa zadatkom koji bi se trebao sastojati u izradi prijedloga o rješenju pitanja Jadranskog mora. Navedeni stručnjaci, pored svega ostalog, trebali bi da imaju na umu da i naše cjelokupno privredno zakonodavstvo treba konačno da poprime jadranski karakter ili jadransku orijentaciju u cilju da bi time naše more, odnosno, naše trgovačke luke i naša trgovačka mornarica došli do jačeg izražaja u okviru jugoslavenske privrede. Jer, sada se, još dovoljno ne pazi na to da bi se u prometu našeg izvoza-uvoza što manje koristilo strano brodarstvo i strane željeznice. S obzirom da se tu radi o bespotrebnom trošenju ionako oskudnih deviznih sredstava, stoga bi bilo neophodno da se u novom Ustavu SFRJ istakne što veća potreba korištenja nekih trgovačkih luka i trgovačke mornarice.

Istina, autori nacrtu Ustava SFRJ predviđali su u članu 253, tački 9. da Federacija putem saveznih organa i organizacija, pored ostalog, uređuje režim obalnog mora, ali to je posebno pitanje koje uostalom nije ni dograđeno. Jer, kompleksnost Jadranskog mora ne može da se svodi samo na pitanje obalnog mora. Jer, s pravnog gledišta to nije ni tačno, s obzirom na to što treba definirati sve pojedine kategorije morskog prostora u cilju da bi se na tim prostorima, posebnim zakonima i međunarodnim ugovorima, precizirala odgovarajuća prava na tim prostorima.

II

Od pojave industrijske revolucije pa sve do svršetka drugog svjetskog rata, uglavnom se malo poduzimalo na eliminiranju negativnih pojava koje je u svijetu izazivala industrijalizacija na pojedinim geografskim prostorima. Istina, moderni je urbanizam postavio zahtjev da se za lociranje industrije određuju posebne zone udaljene od gradova i naselja. Ali, novi urbanistički zakoni, to jest, oni sami nisu mogli spriječiti zagađivanje zraka, tla, mora, rijeka, kanala i jezera, pogotovo ništa nisu koristili na eliminiranju buke.

Međutim, kada su internacionalni naučni higijenski instituti istraživanjem došli do podataka da mortalitet, morbiditet, a posebno velika individualnost među radnim ljudima, poprima sve ozbiljnije razmjere zbog buke, zagađivanja zraka fabričnim dimnjacima i ce tovnim motornim vozilima, te mora otpadnom naftom i fekalijama, kao i rijeka, kanala i jezera fabričnim otpadnim vodama,

odonda se u svijetu počinju donositi posebni zakoni u cilju zaštite ljudskog zdravlja i života, kao i sredine koju čovjek koristi. Stoviše, u pojedinim zemljama na Zapadu od prošle se godine osnivaju i posebna ministarstva, to jest ministarstva za zaštitu ambijenta. I u susjednoj Italiji nova je vlada sada organizirala slično ministarstvo.

I, u nacrtu novog Ustava SFRJ, autori su u članu 75. predviđali da radni ljudi i građani, organizacije udruženog rada, društveno-političke zajednice, mjesne zajednice i druge samoupravne organizacije i zajednice imaju pravo i dužnost da osiguraju uslove za očuvanje i razvoj prirodnih i radom svorenih vrijednosti čovjekove sredine, i da sprječavaju i otklanjaju štetne posljedice koje zagađivanjem zraka, tla i voda ili na drugi način ugrožavaju te vrijednosti ili dovode u opasnost zdravlje i život ljudi.

Ali, tko će čitav taj veliki posao organizirati, predlagati odgovarajuće mjere, podržavati i kontrolirati aktivnost na tom čitavom području? To autori u nacrtu Ustava SFRJ, nisu uopće predviđali. Međutim, ako je, na primjer, radi interesa turizma bilo potrebno osnovati Savezni komitet za turizam, koji sada djeluje, onda je vjerojatno bilo neophodno u nacrtu Ustava SFRJ predvidjeti osnivanje i Saveznog komiteta za zaštitu ambijenta, jer turizam ništa nije važniji od zaštite zdravlja i života ljudi i ugrožavanja čovjekove okoline od raznih zagađenja.

III

Radi unapređenja uslova svega života i rada, stvaranja osnova za njihovu stabilnost i što potpunijeg korištenja mogućnosti za razvoj proizvodnih snaga društva i za povećanje produktivnosti svega i cjelokupnog društvenog rada, radi razvijanja socijalističkih samoupravnih odnosa na toj osnovi, kao i radi ovladavanja stihijnim djelovanjem tržišta i tako dalje, u SFR Jugoslaviji u tom se cilju koriste tri vrste planiranja: društveno, urbanističko i regionalno prostorno planiranje.

U nacrtu novog Ustava SFRJ društveno je planiranje zauzelo dosta prostora i dobro je obrađeno. Dakle, tu nema šta da se primjećuje. Ali, u pogledu prostornog i urbanističkog planiranja, stvar stoji sasvim suprotno jer autori su u nacrtu sasvim ispuštili ta dva planiranja, odnosno, nisu ih obradili slično kao društveno planiranje.

Međutim, prostorno i urbanističko planiranje, i te kako je od osobite važnosti, tim prije, ako se naglasi, da se u Evropi ističe Jugoslavija kao prvo ili najveće gradilište, koje obuhvata površinu od preko 250.000 km². Tu nema sela ni naselja, a da se tu stalno ne podižu novi objekti: stambeni, privredni i razni drugi.

No, posebno treba istaknuti da je nova Jugoslavija podignuta uz ogromne ljudske žrtve u ratu, a zatim na ruševinama i zgarištima uz herojsko požrtvovanje radnih ljudi i omladine. No, sve su te ruševine nestale, sve je tu obnovljeno i podignuto još i novo u samih 28 godina. U tom kratkom periodu podignuto je na području današnje Jugoslavije više, negoli je bilo izgrađeno od industrijske revolucije ili od početka XIX vijeka do oslobođenja 1945. Tako je, današnja Jugoslavija pretežno već poprimila posve novu arhitektonsko-urbanističku fizionomiju i stalno je poprima, jer proces jugoslavenske urbanističke revolucije — još nije gotov.

Međutim, u tom golemom zamahu i nastojanju da se u samih 28 godina uradi što više i što brže, jasno, moralo je doći na više mjesta i do nekih pogrešnih arhitektonskih i urbanističkih ostvarenja. Upravo u vezi s time bit će potrebno u daljnjoj analizi ukazati, šta bi bilo neophodno predvidjeti u nacrtu novog Ustava SFRJ, to jest, da bi se ubuduće sve odvijalo u skladu s interesima naroda i sa zahtjevima modernog urbanizma. Pri tome, treba držati na umu, odnosno, treba koristiti direktive, koje je, s obzirom na daljnju izgradnju naše zemlje, uputio maršal Tito jugoslavenskim arhitektima i urbanistima sa gradilišta Novog Beograda 16. XI 1967.

Opće je poznato da se tokom proteklih 28 godina maršal Tito u svojim govorima bezbroj puta osvrtao na izgradnju naše zemlje i da se na pojedinim pitanjima za-

državao nekad kraće, a nekad i dosta duže. Ali, vjerovatno, najduže se zadržao na izgradnji glavnog grada Jugoslavije, posebno na izgradnji Novog Beograda, to jest, kada je 16. XI 1967. obilazio sva ta gradilišta.

Nakon što je tog dana maršal Tito obišao ta gradilišta i nakon što je čuo izlaganja rukovodioca Beograda, projektanata i graditelja, onda se svim prisutnim obratio s ovim riječima: »Moram da kažem, da me ovo što sam čuo i vidio, za ovih nekoliko časova, veoma impresioniralo. Vi ste zaista mnogo učinili i učinili ste što je maksimalno bilo moguće za rješavanje stambenog problema i za zbrinjavanje ljudi.«

U daljnjem svom dugom govoru, pored ostalog, maršal Tito se osvrtao na neke teškoće i nedostatke u oblasti komunalne djelatnosti grada, zatim je iznio i neke svoje sugestije u pogledu daljnje izgradnje grada. Ali, istodobno, iznio je i neke svoje primjedbe koje su se odnošile na neke objekte i konkretno je spomenuo koji objekt nije dovoljno dimenzioniran, koji je pogrešno lociran, koji neće u perspektivi biti funkcionalan i tako dalje, pa je na kraju, prije nego li je napustio gradilište, svoj govor završio ovako: »Moramo, dakle, drugovi gledati malo dalje naprijed. Ja sam danas rekao arhitektima i urbanistima da gledaju bar sto i više godina unaprijed. Danas se sve može lako izračunati kako će teći razvitak i sve to matematički utvrditi...«

Sve primjedbe i sve što je pri kraju svoga govora kazao maršal Tito, predstavlja nešto sasvim novo za našu arhitektonsku i urbanističku djelatnost. U stvari, to traži totalnu reformu urbanističkog planskog sistema na području svih socijalističkih republika i autonomnih pokrajina. Ali, prije svega u nacrtu novog Ustava SFRJ, trebalo bi da Koordinaciona komisija za ustavna pitanja Savezne skupštine, obradi prostorno i urbanističko planiranje kao posebno poglavlje u skladu sa potrebama i uvjetima modernog društvenog i ekonomskog razvoja. Štoviše, jer navedenom reformom dosta se toga dovodi u pitanje, što može da ukáže samo nekoliko primjera:

1) odredbu u urbanističkim zakonima, po kojoj se mogu da urbanistički planovi izrađuju i za period od 20 godina, svakako treba ukinuti. Jasno, jer gradovi se, a ni pojedine zgrade ne podižu samo za 20 godina;

2) u ravničarskim krajevima trebalo bi zabraniti podizanje nebodera i super nebodera, kad tu ima i odviše mjesta da se podigne i milijunski grad sa zgradama ne višim od 3—4 sprata;

3) do rješenja boračkog stambenog pitanja i drugog radnog naroda sa malim mjesečnim primanjima, trebalo bi ustavom zabraniti izgradnju super luk uznih stanova u društvenom vlasništvu u svim jugoslavenskim gradovima, jer to za naše prilike predstavlja razbacivanje sa investicionim sredstvima u kojima ionako dosta oskudijevamo;

4) sada se urbanistički planovi izrađuju na temelju nekih Urbanističkih ugovora, koji se ne temelje na zakonu, odnosno, ne postoji zakonska direktiva o načinu njihova sastavljanja. Stoga bi trebalo zabraniti korištenje tih ugovora, jer oni ničim ne garantiraju izradu realnih urbanističkih planova. To manje, u tim se ugovorima

uopće ne predviđa da zainteresirana općina imenuje općinski urbanistički ocjenivački sud, kojem bi trebao da bude zadatak da svaki urbanistički plan stručno i naučno prouči i na kraju ocijeni;

5) svim socijalističkim republikama i autonomnim pokrajinama trebalo bi staviti u dužnost da u svoje urbanističke zakone unesu novu odredbu po kojoj bi svaka zainteresirana općina ubuduće bila dužna da u vezi s izradom urbanističkog plana koristi urbanistički konkurs. Jer, sada, zainteresirane općine putem urbanističkih ugovora dolaze samo do jednog projekta urbanističkog plana i to sa obavezom plaćanja. Naprotiv, putem urbanističkih konkursa, zainteresirane općine mogu doći do 10—20 projekata urbanističkog plana — bez ikakve obaveze plaćanja. Istina, umjesto toga, općina određuje nagrade, ali za otkup samo najboljih ostvarenja i ako takvih nema, nema ni nagrada ni jednom projektantu. Dakle, između urbanističkih ugovora i urbanističkih konkursa, golema je razlika.

Na kraju, urbanistički konkurs počeo će otkrivati talente u jugoslavenskim razmjerama na području arhitektonskog i urbanističkog stvaranja, a to je i te kako veoma pozitivan faktor. Jer, kao takav, imaće veliki uticaj, da se, uporedo sa dostignućima na internacionalnom području, razvija i arhitektonska i urbanistička kultura SFRJ Jugoslavije.

Izvori:

- 1) Novinska ustanova Službeni list: Ustav SFRJ sa ustavnim amandmanima i ustavnim zakonima. Beograd 1971.
- 2) Nacrt novog Ustava SFRJ. Beograd 1973 (kao prilog »Oslobođenju«)
- 3) Novinska ustanova Službeni list SFRJ: Zbirka stranih zakona o urbanizmu i prostornom uređenju. Beograd 1969.
- 4) Zakon o urbanističkom i regionalnom prostornom planiranju SRH. (Narodne novine broj 39 (1966).
- 5) Pomorska enciklopedija Jugoslavije. Zagreb 1958.
- 6) Opća enciklopedija Jugoslavije. Zagreb 1967.
- 7) Enciclopedia italiana (Urbanistica). Roma 1936.
- 8) Istituto editoriale internazionale »Isedi« Dizionario degli architetti. Milano 1971.
- 9) Arh. B. Maksimović: Problemi urbanizma. Beograd 1932.
- 10) Arh. B. Maksimović: Povodom konkursa za izradu idejne skice generalnog plana Niša. Zagreb 1937.
- 11) Prof. D. Alfieri-Roman Dominik: Novi urbanistički plan Dubrovnika. Časopis »Turizam« broj 6. Zagreb 1959.
- 12) Zdenko Kolacio: Nekli problemi urbanizma. Časopis »Čovjek i prostor« broj 61. Zagreb 1961.
- 13) »Tanjug« Tito na gradilištima Beograda. »Oslobođenje«, Sarajevo 17. XI 67.
- 14) Vidak Luko: Savremeni urbanizam i urbanističko zakonodavstvo. Časopis »Naše more« broj 1. Dubrovnik 1958.